

ДИДАКТИКА, МЕТОДИКА, НОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

Петро Волошин

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ

Важливу роль у духовному становленні особистості відіграє музичне виховання, яке спрямоване на розвиток духовного світу школяра. Спілкування через художньо-естетичну діяльність в умовах навчально-виховного процесу стає одним з найефективніших засобів прилучення учнівської молоді до громадянських цінностей, діючим засобом цілеспрямованого впливу на духовний світ дитини.

Відомо, що процес освоєння мови мистецтва у початковій школі повинен базуватися на знанні історії виникнення, специфіки різних його видів і жанрів, на розумінні своєрідності їх виражальних засобів. Завдання уроків музики – сформувати таку систему знань про мистецтво, яка розкриває духовний потенціал дитини, стимулює його художньо-творчу самостійність.

Аналіз філософської, психологічної і педагогічної літератури дав змогу обґрунтувати провідну роль громадянських цінностей у формуванні художньо-творчого ставлення особистості до світу.

Основа для вивчення проблеми прилучення молодших школярів до громадянських цінностей становлять психологічні дослідження Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна. Вітчизняні та зарубіжні психологи (В. Зінченко, О. Киричук, В. Моляко, Р. Мей, А. Мілтс, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.) розглядають різні аспекти громадянськості особистості у процесі її розвитку.

Вивчення практичного досвіду вчителів музики та аналіз програмно-методичного забезпечення уроків дали змогу виявити деякі суперечності в організації навчання і виховання на уроках музики. Виникнення цих суперечностей пов'язане з неузгодженістю закладених у музичному мистецтві потенціалів розвитку особистості, її здатності до художнього світосприйняття і тими соціальними установками, які склалися у загальноосвітніх школах і в педагогічній практиці загалом.

Окрім того, актуальність дослідження зумовлена орієнтацією сучасних концепцій і програм музичного виховання на створення умов для розвитку громадянськості підрастаючого покоління на основі використання громадянських цінностей; недостатньою увагою вчених-педагогів до проблеми прилучення молодих школярів до громадянських цінностей на уроках музики в сучасній загальноосвітній школі.

Формуючи культуру художнього сприйняття, орієнтуючи учнів на

вищі громадянські цінності, ми враховуємо вікові особливості, здібності молодших школярів, різноманіття їхніх художніх смаків, тому що у процесі сприймання творів мистецтва діти приймають лише ті, які торкаються сфери їхніх індивідуальних цінностей і переваг.

Враховуючи психічні особливості учнів молодшого шкільного віку, педагоги і психологи рекомендують вже у перших – других класах показати, виявити зв'язки, які існують між окремими предметами, відомостями і явищами. Можливість встановлювати у процесі сприймання і художньої творчості вербальні, комунікативні, рухові, зорові і слухові асоціації розвиває творча уява і робить сприйняття творів мистецтва глибшим і емоційнішим, а творчість молодших школярів більш різноманітною і усвідомленою.

Культура художнього сприйняття, як один із показників громадянськості і духовності особистості, характеризується, на нашу думку, здатністю людини до емоційної реакції на сприйнятий твір, глибиною і широтою знань видів та жанрів мистецтва і специфіки їх виражальних засобів; постійно зростаючою потребою у спілкуванні з мистецтвом і художньо-творчим самовираженням. Наша методика спрямована на послідовне формування всіх зазначених якостей, які характеризують культуру художнього сприйняття школярів. Цьому сприяє добір художніх творів для сприйняття, корекції художніх смаків через цілеспрямоване ціннісно-художнє орієнтування учнів.

Таким чином, можливість зробити спілкування з мистецтвом настійною громадянською потребою лежить через розкриття та розвиток афективного компонента громадянськості молодшого школяра на основі цього спілкування. Одним з найефективніших шляхів її формування є активне цілеспрямоване прилучення молодших школярів до художньо-творчої діяльності.

Важливим моментом уроків музики ми вважаємо організацію вчителем імпровізаційних інсценівок фрагментів мультфільмів, музичних і літературних творів, де молодші школярі можуть проявити свої акторські, режисерські та інші творчі задатки. Тут діти не тільки вчать представляти героїв художніх творів, а й активно використовують уміння і навички, які отримали на уроках, наприклад, образотворчого мистецтва (намалювати, зробити маски, змоделювати костюми і декорації, виліпити із пластиліну, вирізувати з паперу та ін.) і на уроках музики (музичні твори-характеристики персонажів, гра на дитячих музичних інструментах, використання танцювальних, ритмічних і вокально-хорових навичок і ін.).

Окрім того, процес виховання громадянськості молодшого школяра засобами музики залежить і від рівня розвитку художнього смаку. Ця якість особистості виявляється як під час сприймання художніх творів, так і в творчій діяльності. Спрямованість і зміст художнього смаку викристалізовується у процесі спілкування з мистецтвом. Отже, через

цілеспрямований розвиток сприйняття громадянських цінностей послідовно формується художній смак і культура відбору творів мистецтва. Це особливо важливо враховувати на початковому етапі становлення особистості.

Визначаючи специфіку дитячої художньої творчості, Л. Виготський відзначає наявність у дітей «спеціальної установки, яку вимагає мистецтво і яка вказує на психологічне споріднення мистецтва та гри дитини» [1, с. 89]. Учений підкреслює тісний взаємозв'язок дитячої художньої творчості та ігрової діяльності дитини.

У нашій методиці ми використовували різноманітні ігрові форми з опорою на міжпредметні й асоціативні міжхудожні зв'язки: як ефективний засіб розкриття рівня громадянськості учнів; як засіб розвитку творчої уяви, ціннісно-художні орієнтації; як форму організації пізнавальної діяльності тощо.

Здійснюючи дослідно-експериментальну роботу, ми припускали, що прилучення до громадянських цінностей школярів молодшого шкільного віку, формування їхньої музично-естетичної освіченості, музичного сприйняття, мислення, уяви, творчої активності залежить від ефективного взаємозв'язку і взаємовпливу педагогічно організованої навчально-виховної діяльності в цілому і на музичних заняттях, зокрема, якщо спиратися на міждисциплінарний, системний, особистісно орієнтований підходи.

Нами визначені педагогічні умови прилучення молодших школярів до громадянських цінностей засобами комплексного впливу різних видів мистецтва:

- забезпечення набуття стійких художніх знань для сприймання й трактування творів мистецтва як органічної цілісності, пов'язаних із громадянськими цінностями особистості;
- розширення діапазону вияву громадянських цінностей у дітей молодшого шкільного віку через активізацію афективного компонента в системі їхніх світоглядних орієнтацій.

Виховання у молодших школярів громадянських цінностей є регулюючою основою їхнього художнього розвитку в єдності всіх його складників (афективного, когнітивного, аксіологічного та праксеологічного).

В умовах початкової музичної освіти стає можливим розширення діапазону сформованих громадянських цінностей у дітей завдяки розвитку інтересу до музики та інших видів мистецтв.

У процесі художньо-творчої діяльності молодших школярів на уроках музики формується комплекс індивідуальних властивостей і якостей, потрібних для розвитку громадянських цінностей: творче сприйняття творів мистецтв, критичне оцінювання, емпатія, рефлексія, творча уява, фантазія, образне мислення, а також ініціативність,

самостійність, самокритичність, самовладання. Ми намагалися організувати так навчально-виховний процес на уроках музики, щоб він був спрямований на усвідомлення дітьми своїх громадянських орієнтирів у сфері життєтворчості і реальних засобів їх досягнення.

Розробляючи уроки музики відповідно до нашої методики, ми максимально дотримувалися програми з кожної теми, враховували вимоги до знань, умінь, навичок. Музичний матеріал для опрацювання варіювали і доповнювали залежно від конкретної мети кожного уроку, спрямовуючи свої зусилля на прилучення школярів до громадянських цінностей через світосприйняття, світовідношення і світоосмислення дійсності (природи, життя, людини) і відтворення їх у сфері мистецтва.

При підготовці і проведенні уроків музики, ми виходили з того, що завдяки силі емоційної насиченості і впливу творів з різних видів мистецтв, застосуванню експресивних методів, узгодженості й послідовності засвоєння основної теми розділу, співвідношення різних форм організації навчально-виховної діяльності учнів разом із змістовим наповненням і функціональним призначенням, а також безпосередньому спілкуванню учнів на конкретних заняттях з творами мистецтва, можна вирішити завдання прилучення молодших школярів до громадянських цінностей.

Кожна тема мала певний ракурс розкриття її основних положень, таких як: актуалізація набутих знань щодо усвідомлених понять і пояснення нових; підготовка учнів до сприймання змісту нових творів, їхнього аналізу й розуміння; визначення й актуалізація уваги до центротворюючого виду мистецтва; забезпечення послідовності навчальних дій – від зрозумілих художніх образів до більш складних.

У програмових вимогах до проведення уроків музики, наприклад, у третьому класі зазначається тема «Інтонація». Мета – сформувати уявлення про зв'язки музики з мовою, про музику як мову, що виражає почуття людини. У нашому дослідженні ми ставили за мету виявити ті аспекти, за яких взаємодія особистості з мистецтвом музики існує у процесі в художнього осмислення її, а отже, сприяє громадянському розвитку особистості.

Перша група навчальних завдань включала теоретичний аналіз поняття «інтонація», що було пов'язано, передусім, із мовленнєвим матеріалом у взаємозв'язку із звуконаслідуванням інтонацій, які існують у природі й трансформовані на музичну мову. Навчальні дії, які виконували школярі, спрямовували їх на вирішення проблемних питань, пов'язаних з елементами пошуку (аналіз, зіставлення, узагальнення й демонстрування дій-вправ). При виконанні комплексного завдання «звуки-образи» учням було запропоновано прослухати запис природних і штучних звуків (голоси птахів, плескіт води, шум вітру, бій барабана, шурхотіння листя, звуки колес потягу). Далі вони мали відтворити на папері асоціативні образи, що

виникли в їхніх уявленнях, акцентуючи увагу на кольорових відтінках.

Використовуючи ці завдання на уроках музики, ми вважали, що співвідношення «почуття-звуки-образи» виступає в загальному плані, а тому в абстрактному вигляді як концентрований вияв естетично-духовного відповідає багатогранності конкретних музичних творів. При виконанні учнями перших двох завдань вони виявляли своє естетичне ставлення в загальному плані, а при виконанні останнього (третього) завдання вивчали й осмислювали різні типи емоційного ставлення до музики, засвоюючи виражальні можливості музичної інтонації, а в подальшому й музичної мови.

Отже, інтонація є вихідною і змістовою основою музичного мистецтва, засвоєння якого необхідно для прилучення молодших школярів до громадянських цінностей за умов включення учнів у педагогічно організовану навчальну діяльність.

Методика проведення уроку музики за темою «Інтонація» ґрунтувалася на таких виокремлених у дослідженні принципах, як: єдність емоційного і свідомого, активізація музично-творчої діяльності учнів; опора на художній досвід і розуміння духовного через художнє; міжособистісна взаємодія на засадах співтворчості. Мета такого уроку – виховання у молодших школярів громадянських цінностей через почуття любові до Батьківщини як узагальненого світосприйняття і світобачення.

Музичний матеріал включав такі твори: В. Сокальський, Симфонія соль-мінор (III ч.); українська народна пісня «Верховино, світку ти наш»; українська народна пісня в обробці Я. Степового «Гей, там, на горі, Січ іде»; М. Лисенко, Дума кобзаря «Ой, не чорна то хмара над Україною стала» з опери «Тарас Бульба» та інші.

На уроці ми використали такі методи: вступна бесіда, розповідь, аналіз і порівняння проблемно-пошукових ситуацій, прослуховування музичного матеріалу, узагальнення. Обладнання включало касети, платівки, малюнки дітей, портрети композиторів, художні твори.

За типом це був урок-диспут, на якому розглядали такі основні проблемні запитання:

Чи хочеш ти жити в Україні?

Чи вважаєш ти себе українцем який любить Батьківщину?

Чи любиш ти природу рідного краю, людей?

Що ти знаєш про кобзарство в Україні?

Які почуття виникають у тебе, коли слухаєш пісні про історичне минуле України?

Як розкривається почуття любові до рідного краю в музиці?

У процесі проведення уроків за розробленою нами методикою вирішувалися проблеми виховання громадянськості молодшого школяра, здійснювалася актуалізація їхньої пізнавальної, емоційної, когнітивної

діяльності, а також вироблялася практична готовність до колективного спілкування і взаємодії, а також виховувалося ціннісне ставлення до музики, літератури, образотворчого мистецтва, художньо-творчої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: психологический очерк / Л. С. Выготский. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
2. Масол Л. Виховний потенціал мистецтв – джерело освітніх інновацій / Л. Масол // Мистецтво та освіта. – 2001. – № 1. – С. 18.
3. Рагозіна В. Введення елементів інтеграції мистецтв у навчання школярів / В. Рагозіна // Рідна школа. – 1999. – № 10. – С. 49.